

بررسی نقش امید در افزایش جمعیت از منظر متون دینی

حانیه مازارچی*

مقدمه

فرزندآوری، یکی از شئون زندگی است؛ به گونه‌ای که بنا بر آیات قرآن^۱ و روایات،^۲ فزونی جمعیت مسلمانان معیاری مهم در دنیا و آخرت است. جمعیت، منبع قدرت و رکن مهم پیشرفت و توسعه جامعه است؛ به همین نسبت توجه به جمعیت و کیفیت ترکیب آن نیز دارای اهمیت بسیاری است؛^۳ چنانکه امام صادق علیه السلام فرموده است: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ أَكْثَرُوا الْوَلَدَ أَكْثَرَ بِكُمْ الْأُمَّمَ غَدًا؛^۴ رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فرمود بر تعداد فرزندان بیافزاید تا در روز قیامت به فزونی شما بر امت‌ها تفاخر کنم».

متأسفانه در سال‌های اخیر با توجه به وضعیت اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی و تبلیغاتی که در زمینه کاهش جمعیت صورت گرفته است و با توجه به نتایج برخی پژوهش‌ها که بیانگر ویژگی‌های مثبت تک‌فرزندی است،^۵ برخی والدین به داشتن تنها یک فرزند تمایل داشته‌اند. این در حالی است که بنا بر نتیجه برخی پژوهش‌های دیگر، تک‌فرزندی دارای آثار مخربی است. اگر چه مسئله کاهش و پیری جمعیت

* دانش‌آموخته سطح ۴ جامعه‌الزهراء علیها السلام و کارشناس ارشد روانشناسی تربیتی.

۱. ر.ک: کهف: ۶۱ و ۸۳؛ اسراء: ۶؛ نوح: ۱۲؛ شعرا: ۱۳۳ و ۱۳۴؛ شوری: ۱۱؛ نحل: ۷۲؛ فرقان: ۷۴ و ۷۵.
۲. محمد بن یعقوب کلینی؛ *الکافی*؛ ج ۵، ص ۳۳۳ و ج ۶، ص ۲.
۳. محمدباقر محمدی لائینی و دیگران؛ «کاهش جمعیت و تأثیر آن بر سلامت فرد و خانواده از دیدگاه اسلام»؛ نشریه دین و سلامت؛ ص ۶۳.
۴. محمد بن حسن حر عاملی؛ *وسائل الشیعه*؛ ج ۲۱، ص ۳۶۱.
۵. شاهرخ سردار پورگودرزی و دیگران؛ «اختلال‌های رفتاری در کودکان خانواده‌های تک‌فرزند و چند فرزند شهر تهران»؛ نشریه اندیشه و رفتار؛ ص ۴۵.

به عنوان نتیجه سیاست تحدید نسل، هم اکنون به عنوان یک مشکل اساسی مورد توجه دلسوزان و اندیشمندان قرار گرفته است،^۱ اما گروه‌های مختلف مردم از تلاش‌های صورت گرفته برای افزایش جمعیت استقبال نکرده‌اند. استمرار این روند جمعیتی پیامدهایی چون رسیدن جمعیت به زیر سطح جانشینی و سالخوردگی جمعیت در طی دهه‌های آتی را به دنبال خواهد داشت.^۲

نتایج تحقیقات اخیر شورای عالی انقلاب فرهنگی، حکایت از فاجعه‌ای بدتر از تمامی پیش‌بینی‌ها و پژوهش‌های حوزه جمعیتی کشور دارد. از سال ۱۳۹۴ تا کنون با کاهش نرخ مولید، بحران کاهش جمعیت و کاهش جمعیت جوان کشور روبه‌رو شده‌ایم. در کنار این موارد شاخص نرخ رشد کشور که یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های جمعیتی است، در دهه نود روندی نزولی را در پیش گرفته است تا جدی بودن بحران کاهش جمعیت را بار دیگر به همه گوشزد کند.^۳ بر اساس نتایج آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵، جمعیت ایران ۷۹ میلیون و ۹۲۶ هزار و ۲۷۰ نفر بوده است. از سال ۱۳۸۵ تا سال ۱۳۹۰، برابر با ۴ میلیون و ۶۵۳ هزار و ۸۸۷ نفر و از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ برابر با ۴ میلیون و ۷۷۶ هزار و ۶۰۱ نفر بوده است. بر این اساس، متوسط رشد سالانه جمعیت کشور در دوره ۱۳۹۰ - ۱۳۸۵، برابر ۱/۲۹ درصد بوده که در دوره ۱۳۹۵ - ۱۳۹۰ به ۱/۲۴ درصد تقلیل یافته است.^۴ در ادامه به دو جدول از مرکز آمار ایران اشاره می‌شود:

۱. محمدباقر محمدی لائینی و دیگران؛ «کاهش جمعیت و تأثیر آن بر سلامت فرد و خانواده از دیدگاه

اسلام»؛ نشریه دین و سلامت؛ ص ۶۴

۲. محسن نیازی و دیگران؛ «فرا تحلیل عوامل اجتماعی مؤثر بر باروری در ایران»؛ فصلنامه علمی پژوهشی برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی؛ ص ۶۹.

۳. خبرگزاری مهر؛ «سالی که عجیب‌ترین نرخ رشد در تاریخ ایران رقم خورد»؛ ۱۳۹۹/۰۲/۲۱، کد خبر: ۴۹۲۰۶۶۵. <https://www.mehrnews.com/news/4920665>

۴. درگاه رسمی آمار مرکزی ایران؛ «مصاحبه با دکتر جواد حسین‌زاده، رئیس مرکز آمار ایران به مناسبت ۳۰ اردیبهشت، روز ملی جمعیت»؛ ۱۴۰۰/۰۳/۳۰، کد خبر: ۱۵۵۸۲.

متوسط نرخ رشد سالانه استان‌ها: ۹۵-۱۳۹۰

استان	نرخ رشد(درصد)	استان	نرخ رشد(درصد)
کل کشور	۱,۲۴	یزد	۱,۱۷
خراسان جنوبی	۳,۰۲	چهارمحال و بختیاری	۱,۱۵
بوشهر	۲,۴۱	فارس	۱,۰۸
هرمزگان	۲,۳۹	گلستان	۱,۰۱
البرز	۲,۳۷	آذربایجان شرقی	۰,۹۷
قم	۲,۳۳	اصفهان	۰,۹۷
سمنان	۲,۱۶	زنجان	۰,۸۱
سیستان و بلوچستان	۱,۸۳	ایلام	۰,۸۰
تهران	۱,۷۲	خوزستان	۰,۷۸
کهگیلویه و بویراحمد	۱,۶۰	گیلان	۰,۴۰
کرمان	۱,۴۹	اردبیل	۰,۳۵
خراسان رضوی	۱,۴۳	مرکزی	۰,۲۲
کردستان	۱,۴۲	کرمانشاه	۰,۰۷
مازندران	۱,۳۳	لرستان	۰,۰۷
قزوین	۱,۱۷	خراسان شمالی	۰,۱۱-
آذربایجان غربی	۱,۱۷	همدان	۰,۲۳-

در آخرین سرشماری رسمی کشور در سال ۱۳۹۵، شاخص افزایش جمعیت به ۱/۲۴ رسیده است^۱ و این کاهش شاخص، بسیار خطرناک بوده و به نظر متخصصان امر، خروج از شاخص ۱/۲۴ بسیار سخت است:

۱- تغییرات جمعیت در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵^(۱)

متوسط رشد سالانه (درصد)	افزایش دوره ^(۲)		جمعیت	سال
	نسبی (درصد)	مطلق		
۱/۲۹	۶/۶	۴۶۵۳۸۸۷	۷۵۱۴۹۶۶۹	کل ۱۳۹۰
۱/۲۴	۶/۴	۴۷۷۶۶۰۱	۷۹۹۲۶۲۷۰	۱۳۹۵
۲/۱۴	۱۱/۱۶	۵۳۸۶۶۹۷	۵۳۶۴۶۶۱	نقاط شهری ۱۳۹۰
۱/۹۷	۱۰/۳	۵۵۰۰۱۸۶	۵۹۱۴۶۸۴۷	۱۳۹۵
-۰/۶۳	-۳/۱	-۶۸۴۳۱۸	۲۱۴۴۶۷۸۳	نقاط روستایی ۱۳۹۰
-۰/۶۸	-۳/۳	-۷۱۶۱۵۸	۲۰۷۳۰۶۲۵	۱۳۹۵

(۱) جمعیت غیر ساکن در جمعیت کل لحاظ شده است.
(۲) افزایش مطلق و نسبی دوره در سال ۱۳۹۰ مربوط به دوره ۹۰-۱۳۸۵ است و در سال ۱۳۹۵ مربوط به دوره ۵ ساله ۹۵-۱۳۹۰ است.

۱. درگاه رسمی آمار مرکزی ایران؛ چکیده نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن؛ ۱۳۹۵.

یکی از عواملی که می‌تواند راهکاری در جهت برون‌رفت از معضلات کاهش جمعیت باشد، نقش امید و امیدواری در خانواده‌هاست. به دلیل اهمیت مسئله امید و امیدواری، تألیف و پژوهش در زمینه امید و ابعاد مختلف آن مورد بررسی قرار گرفته است. «اسنایدر»^۱ به عنوان نظریه‌پرداز در موضوع امید، آن را روندی فعال و آموختنی دانسته و با سه جزء به هم پیوسته «تعیین هدف»، «نیروی راهیابی» و «نیروی اراده» تعریف می‌کند؛ به طوری که بدون این سه جزء به هم پیوسته، امید نمی‌تواند شکل بگیرد.

یافته‌های تحقیقات، نشان‌دهنده آن است که مؤلفه‌های سه‌گانه امید و زیرمؤلفه‌های آن‌ها عبارتند از: عاملیت (عاملیت شخصی - عاملیت الهی)، اسباب (اسباب مادی - اسباب فرامادی) و هدف (هدف مادی - هدف توحیدی).^۲ با توجه به تعاریف بیان شده از امید، آثار امید در سه حوزه بینش (شناختی)، گرایش (عاطفی - هیجانی) و کُنش (رفتاری) مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱. امید در حوزه بینش (شناختی)

تحولات اخیر جمعیتی کشور بیش از هر عاملی، ریشه در باورها و نگرش‌های همسران نسبت به فرزندآوری دارد؛ زیرا تصمیم به فرزندآوری یا بی‌میلی به آن، کنشی معنادار است که به صورت تصادفی رخ نمی‌دهد؛ بلکه مبتنی بر پنداشت‌ها و متأثر از پیش‌فرض‌هایی است.^۳ نوع نگرش به فرزندآوری می‌تواند در افزایش یا کاهش جمعیت متأثر باشد. نقش امید در حیطه بینشی، عبارت است از:

۱/۱. جهان‌بینی توحیدی

یکی از عوامل ایجاد انگیزه فرزندآوری، نگرش فرد نسبت به عالم است. افرادی که جهان‌بینی توحیدی دارند، نسبت به تأمین معاش فرزند و تربیت وی امید بیشتری دارند. جهان‌بینی توحیدی، یعنی آدمی درک کند که جهان بنا بر مشیتی حکیمانه پدید

1. Snyder C.R

۲. مبین صالحی؛ «الگوی امید بر اساس منابع اسلامی و طراحی برنامه درمانی آن»؛ فصلنامه علمی ترویجی اسلام و پژوهش‌های روان‌شناختی؛ ص ۴۵.

۳. علی ملکوتی‌نیا و دیگران؛ «بررسی و نقد اندیشه فرزند کمتر، زندگی بهتر در جامعه معاصر ایران با رویکرد اسلامی»؛ ماهنامه معرفت؛ ص ۴۹.

آمده است و نظام هستی بر اساس خیر و رحمت و رسانیدن موجودات به کمالات شایسته آنها استوار است.^۱

در جهان‌بینی توحیدی، فقط خداوند است که می‌تواند به همه نگرانی‌ها و ناامیدی‌ها پایان دهد. انسان مؤمن با تکیه بر چنین نیروی مطمئن و آرامش‌بخشی، هیچ‌گاه در زندگی از حرکت به سوی کمال باز نمی‌ایستد. امام علی علیه السلام در این باره فرموده است: «اجعلوا كل رجائكم لله سبحانه ولا ترجوا أحدا سواه، فإنه ما رجا أحد غير الله تعالى إلا خاب؛^۲ هر چه امید دارید، به خدای سبحان داشته باشید و به کسی جز او امید مبنید؛ زیرا هیچ کس به غیر خدای تعالی امید نبست، مگر آنکه نومید برگشت». سعدی در باب ششم کتاب بوستان، به جهان‌بینی توحیدی در فرزندداری چنین اشاره کرده است:

یکی طفل دندان برآورده بود پدر سر به فکرت فرو برده بود
که من نان و برگ از کجا آرمش؟ مروّت نباشد که بگذارمش
چو بیچاره گفت این سخن نزد جفت نگر تا زن او چه مردانه گفت
مخور گول ابلیس، تا جان دهد هر آن کس که دندان دهد نان دهد

خداوند در این زمینه فرموده است: «و ما من دابة في الأرض إلا على الله رزقها؛^۳ هیچ جنبه‌ای در روی زمین نیست، مگر اینکه روزی‌اش بر عهده خداست».

خانواده‌هایی که با نگاه جهان‌بینی توحیدی به سختی‌های مالی و اجتماعی فرزندآوری می‌نگرند، از مشکلات فرزندپروری بیم و دل‌نگرانی ندارند و نسبت به فرزندآوری نیز کوتاهی نمی‌کنند؛ در حالی است که خانواده‌هایی که برای فرزندآوری به تسهیلات دولت و مجلس و کمک و سخن اطرافیان امید دارند، اقدام مؤثری در فرزندآوری ندارند.

۱/۲. ظن مثبت به خداوند

بر اساس آموزه‌های اسلامی، رسیدن به خیر و خوبی‌های دنیا و آخرت، در گرو امیدواری به خدا و گمان نیکو به اوست. اگر تنها اصل حسن ظن به خدا در جامعه

۱. مرتضی مطهری؛ جهان‌بینی توحیدی؛ ص ۱۶.

۲. محمد محمدی ری‌شهری؛ میزان الحکمه؛ ترجمه حمیدرضا شیخی؛ ج ۱۴، ص ۷۱۵۵.

۳. هود: ۶.

برقرار، و در قالب روابط اجتماعی و خانوادگی باز تولید شود، به چارچوب‌های نظری دیگر برای افزایش امید نیازی نیست؛ زیرا اصل هنجاری حُسن ظن به خدا می‌تواند دیگر زوایای تبیینی یا توصیفی امید در جامعه را هم توضیح دهد. امام رضا علیه السلام درباره حسن ظن فرموده است: «أَحْسِنِ الظَّنَّ بِاللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي الْمُؤْمِنِ أَنْ خَيْرًا فَخَيْرًا وَأَنْ شَرًّا فَشَرًّا»^۱ نسبت به خداوند حسن ظن داشته باش، چرا که خداوند عزوجل می‌فرماید: من نزد حُسن ظن بنده مؤمنم هستم. اگر نیک باشد، نیک و اگر بد باشد، بد هستم».

یکی از عوامل کاهش جمعیت، تمایل به زندگی مجردی و بالارفتن سن ازدواج است.^۲ این افراد رزاق بودن خداوند را باور ندارند و در ازدواج و فرزندآوری کاهلی می‌کنند. این در حالی است که خداوند به صراحت بر روزی دادن بندگان تأکید کرده و در آیه ۱۵۱ سوره انعام، کشتن فرزندان را به خاطر فقر نهی نموده و فرموده است: «وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ؛ وَفِرْزَانَتَانِ رَا مِنْ فِقْرٍ نَكْشِيدَا مَا شَمَا وَ أَنَهَا رَا رُوْزِي مِي دَهِيْم». در روایات بسیاری نیز بر کثرت نسل تأکید شده است؛ چنانکه رسول خدا صلی الله علیه و آله فرموده است: «تَنَّاكُحُوا تَنَّاَسَلُوا تَكْتُرُوا فَإِنِّي أَبَاهِي بِكُمْ الْأُمَّمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ لَوْ بِالسُّفْطِ...»^۳ ازدواج کنید تا صاحب فرزند شوید و نسل شما زیاد گردد. من در روز قیامت به زیادی افراد امتم - حتی به فرزند سقط شده - بر امت‌های دیگر مباحثات می‌کنم...». دستور صریح و مستقیم پیامبر صلی الله علیه و آله به فرزندآوری، گویای مطلوبیت این موضوع و استحبابش است.

کاهش جمعیت، زبینه امت رسول خدا صلی الله علیه و آله نیست. بنابراین در حوزه بینشی، می‌توان برای حل کاهش مسئله جمعیت، با تغییر نگرش خانواده‌ها و اجتماع به جهان‌بینی توحیدی و حسن ظن به خدا، امیدهای تازه‌ای را در جهت افزایش فرزندآوری و جمعیت ایجاد نمود.

۲. امید در حیطة گرایش (عاطفی)

واکنش‌های احساسی - عاطفی در زندگی انسان، نقش اساسی و مهمی را ایفا

۱. محمد بن یعقوب کلینی؛ *الکافی*؛ ج ۲، ص ۷۹.

۲. محمدباقر محمدی لائینی و دیگران؛ «کاهش جمعیت و تأثیر آن بر سلامت فرد و خانواده از دیدگاه اسلام»؛ نشریه دین و سلامت؛ ص ۶۴.

۳. محمد بن محمد شعیری؛ *جامع الأخبار*؛ ج ۱، ص ۱۰۱.

می‌کنند. یکی از موانع فرزندآوری، احساس یأس و ترس است. در مقابل این احساسات، می‌توان با ایجاد و تقویت انگیزه و آرامش، گرایش فرزندآوری را تقویت کرد.

۲/۱. ایجاد انگیزه مثبت

میان امید و انگیزه، رابطه معناداری وجود دارد.^۱ افراد امیدوار، با انگیزه فراوانی به فعالیت می‌پردازند. یکی از لوازم فرزندآوری، داشتن انگیزه است. انگیزه، محرک زندگی است و انگیزه الهی، ضمن کاهش یأس و ناامیدی، اراده افراد نسبت به فرزندآوری را افزایش می‌دهد؛ چنانکه پیامبر اسلام ﷺ فرموده است: «إِنَّمَا الْأَمَلُ رَحْمَةٌ مِنَ اللَّهِ لِأَلَّتِي، لَوْلَا الْأَمَلُ مَا أَرْضَعَتْ أُمٌّ وَلَدًا، وَلَا عَرَسَ غَارِسٌ شَجْرًا؛^۲ امید، رحمت خدا برای امت من است. اگر امید نبود، مادری فرزند خود را شیر نمی‌داد و کسی درختی نمی‌کاشت».

۲/۲. آرامش

در مسئله فرزندآوری افزون بر انگیزه، آرامش نیز امری ضروری است. قرآن کریم امید به خدا و ذکر او را به عنوان برترین داروی آرامش‌بخش و شفادهنده قلب‌ها و از خواص ایمان و نعمت‌های بزرگ خداوند برشمرده است: «الَّذِينَ آمَنُوا وَ تَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ»^۳ آن‌ها که به خدا ایمان آورده و دل‌هایشان به یاد خدا آرام می‌گیرد؛ آگاه شوید که تنها یاد خدا آرام‌بخش دل‌هاست».

ترس، هیجان خلاف آرامش است. ترس از فقر، یکی از موانع فرزندآوری است؛^۴ چنانکه خداوند در آیه ۱۷ مبارکه اسراء با پرده‌برداری از یک هیجان تلخ، فرموده است: «وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا؛ و فرزندانتان را از ترس فقر، نکشید! ما آن‌ها و شما را روزی می‌دهیم؛ مسلماً کشتن آن‌ها، گناه بزرگی است».

۱. علی اکبر مؤمنی؛ امید در زندگی از منظر قرآن؛ ص ۱۳۵.

۲. مسعود بن عیسی ابن ابی فراس؛ تنبیه الخواطر و نزهة الناظر؛ ص ۲۱.

۳. رعد: ۲۸.

۴. مجید خاری و دیگران؛ «بررسی مفهوم امید در قرآن و روایات و نقش آن در تربیت انسان»؛ نشریه پژوهش‌های تعلیم و تربیت اسلامی؛ ص ۱۱۴.

ترس فقر و نداری دختران را زنده به گور می‌کردند، اما اکنون نیز شامل حال اشخاص سست اعتقاد در عصر می‌شود که با تصوراتی برای رفاه و آسایش خود، اقدام به عمل زشت جاهلیت می‌کنند و با تزریقات یا استعمال دارو و یا وسایلی که مانع از بارداری می‌شود، نطفه‌ها را نابود می‌کنند.^۱

یکی از مسائل مبتلابه در کاهش جمعیت، سقط جنین است که ترس از وجود فرزند و مشکلات ناشی از آن، منجر به بروز چنین جنایتی می‌شود. یکی از راه‌های پیشگیری سقط جنین، برانگیختن عواطف انسانی است. باید با بیان فواید وجود فرزند، آرامش را به والدین جنین بازگرداند و ترس ناشی از مسائل مالی یا تأثیر کلام اطرافیان یا نگرانی نسبت به مسائل تربیتی را کنترل کرد. خانواده‌ها می‌توانند با بیان لذت‌های فرزندی، توجه افرادی را که احساس خوشایندی نسبت به فرزند ندارند، جلب کنند. بنابراین برای افزایش جمعیت و تربیت نسلی سالم، باید از انگیزه لازم در جهت مقابله با احساس یأس و آرامش‌بخشی در جهت مقابله با هیجان ترس، بهره‌مند شد.

۳. امید در حوزه کنش (رفتاری)

دو عامل اساسی یعنی «بینش» و «گرایش»، موجب پیدایش «کنش» یعنی رفتار می‌شود.^۲ امید حقیقی، امیدی همراه با عمل نیکو، فعالیت هدفمند، تلاش مستمر و به دور از هر گونه رخوت و سستی است. خداوند در آیه ۱۱۰ سوره کهف فرموده است: «فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا؛ کسی که امید به ملاقات پروردگارش (و پاداش الهی) دارد، باید عمل صالح انجام دهد». بدون نشانه‌های رفتاری، امید حقیقی صورت نمی‌گیرد. امام علی علیه السلام فرموده است:

يَدْعِي بِرَعْمِهِ أَنَّهُ يُرْجُو اللَّهَ، كَذَبَ وَالْعَظِيمِ، مَا بَالُهُ لَا يَتَّبِعُنَّ رَجَاؤُهُ فِي عَمَلِهِ، فَكُلُّ مَنْ رَجَا عُرْفَ رَجَاؤُهُ فِي عَمَلِهِ؛^۳ به گمان خود ادعا دارد که به خدا امیدوار است. به خدای بزرگ سوگند که دروغ می‌گوید. چه می‌شود او را که امیدواری در کردارش پیدا نیست؛ پس هر کس به خدا امیدوار باشد، باید امید او در کردارش آشکار شود.

۱. حسین حسینی شاه‌عبدالعظیمی؛ تفسیر اثنی‌عشر؛ ج ۷، ص ۳۶۴.

۲. حسین جلالی؛ «درآمدی بر بحث بینش، گرایش، کنش و آثار متقابل آن‌ها»؛ ماهنامه معرفت؛ ص ۴۹.

۳. محمد بن حسین شریف الرضی؛ نهج البلاغه؛ ترجمه محمد دشتی؛ خطبه ۱۶۰.

۳/۱. فعالیت مثبت

امید واقعی، امیدی است که به عمل و فعالیت مثبت در جهت رشد و ارتقای انسان منجر شود و صرف ادعا نمودن و پروراندن آرزوهای واهی در ذهن نیست. موضوع جمعیت و تأثیر آن در تمامی برنامه‌ریزی‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، بین‌الملل و ... موضوعی انکارناپذیر است. به تبع آن، مسئولین هر بخش باید فعالیتی مثبت و متناسب با وظایف خود در زمینه تهدید جمعیتی داشته باشند. با عملکرد مفید مسئولین، امید در دل خانواده‌ها پرورش می‌یابد. افزون بر عملکرد صحیح مسئولین، اگر فضای رفتاری حاکم بر جامعه و سبک زندگی در جهت رفتارهای مثبت فرزندآوری باشد، تأثیر بسزایی در ایجاد امید و انگیزه برای فرزندآوری دارد. برای مثال وقتی خانواده دارای فرزند در فضای اجتماعی و خانوادگی با تأیید و تشویق و همراهی اطرافیان مواجه شود، این رفتار مثبت باعث تقویت امید خواهد شد.

۳/۲. تلاش و استقامت مستمر

خارج شدن از بحران جمعیت نیاز به تلاش و استقامت مستمر دارد. وضعیت جمعیت ایران در یک سقوط شدید، در وضعیت بحرانی است. برای خروج از این وضعیت، باید تلاشی مستمر داشت. این تلاش‌ها، مجاهدت‌ها، شب‌بیداری‌ها، عشق مادران به فرزندان و ... در پرتو امید است که در جان آدمی نقش بسته است.^۱ یکی از عوامل عدم رغبت به فرزندآوری، سختی و مشکلات متعدد ناشی از آن است. استقامت و پایداری در این مسیر با امید محقق می‌شود. حضرت یعقوب علیه السلام به عنوان الگوی امیدواری، معتقد بود با امید به رحمت خدا باید برای رفع مشکلات کوشش کرد. از این رو به فرزندان خود دستور داده بود به جستجوی یوسف علیه السلام بپردازند و از رحمت خدا غافل نشوند.^۲ انسان با امید اینکه تلاش سودمند است، فعالیت می‌کند. اگر امید از آدمی گرفته شود، او دست به هیچ اقدامی نمی‌زند. هر شناگر ماهری تا زمانی که امید به ساحل دارد، می‌تواند تلاش کند. خانواده‌ها تا زمانی که به اثرات مفید و موثر فرزندآوری در زندگی خود و اجتماع امید داشته باشند، می‌توانند رفتار با استقامت داشته باشند.

۱. مصطفی آخوندی؛ «جایگاه امید در پویایی انسان‌ها»؛ فصلنامه مریبان؛ ص ۵۵.

۲. ر.ک: یوسف: آیه ۹۶ - ۸۷.

فریضه فرزندآوری و افزایش جمعیت، نیازمند تلاش و مجاهدت است. بنابراین اگر نقطه امید و اتکای والدین مؤمن در این مسیر سهمگین و مقدس بر جهان‌بینی توحیدی بنا شود، تسلیم حوادث نمی‌شوند و امید خود را از دست نمی‌دهند. بر اساس این نگرش، در زندگی عملکرد هدفمند و فعالیت مثبت و تلاش مستمر و با استقامت خواهند داشت و شعار امیدآفرین آن‌ها چنین خواهد بود: «وَيَزُقُّهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا»^۱ و او را از جایی که گمان ندارد، روزی می‌دهد و هر کس بر خدا توکل کند، امرش را کفایت می‌کند؛ خداوند فرمان خود را به انجام می‌رساند و خدا برای هر چیزی اندازه‌ای قرار داده است».

فهرست منابع

کتاب

۱. ابن ابی‌فراس، مسعود بن عیسی؛ *تنبيه الخواطر و نزهة الناظر*؛ چاپ اول، قم: مکتبه فقیه، ۱۴۱۰ ق.
۲. حر عاملی، محمد بن حسن؛ *وسائل الشیعه*؛ بیروت: مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام، ۱۴۱۴ ق.
۳. حسینی شاه‌عبدالعظیمی، حسین؛ *تفسیر اثنی‌عشر*؛ چاپ اول، قم: نشر میقات، ۱۳۶۳ ش.
۴. شریف‌الرضی، محمد بن حسین؛ *نهج‌البلاغه*؛ ترجمه محمد دشتی؛ چاپ اول، قم: نشر مشهور، ۱۳۷۹ ش.
۵. شعیری، محمد بن محمد؛ *جامع الأخبار*؛ چاپ اول، نجف: مطبعة حیدریه، [بی‌تا].
۶. کلینی، محمد بن یعقوب؛ *الکافی*؛ تصحیح علی‌اکبر غفاری و محمد آخوندی؛ چاپ چهارم، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ ق.
۷. محمدی‌ری‌شهری، محمد؛ *میزان‌الحکمه*؛ ترجمه حمیدرضا شیخی؛ قم: دار الحدیث، ۱۳۷۹ ش.
۸. مطهری، مرتضی؛ *جهان‌بینی توحیدی*؛ قم: صدرا، ۱۳۸۶ ش.
۹. مؤمنی، علی‌اکبر؛ *امید در زندگی از منظر قرآن*؛ قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۷ ش.

مجلات و سایت‌ها

۱. آخوندی، مصطفی؛ «جایگاه امید در پویایی انسان‌ها»؛ فصلنامه مریبان؛ شماره ۱۹، بهار ۱۳۸۵، ص ۷۴ - ۵۱.
۲. جلالی، حسین؛ «درآمدی بر بحث بینش، گرایش، کنش و آثار متقابل آن‌ها»؛ ماهنامه معرفت؛ شماره ۵۰، بهمن ۱۳۸۰، ص ۵۵ - ۴۵.
۳. درگاه رسمی آمار مرکزی ایران؛ «مصاحبه با دکتر جواد حسین‌زاده، رئیس مرکز آمار ایران به مناسبت ۳۰ اردیبهشت، روز ملی جمعیت»؛ ۱۴۰۰/۰۳/۳۰، کد خبر: ۱۵۵۸۲.
۴. مجید خاری و دیگران؛ «بررسی مفهوم امید در قرآن و روایات و نقش آن در تربیت انسان»؛ نشریه پژوهش‌های تعلیم و تربیت اسلامی؛ شماره پیاپی ۱۱، بهار و تابستان ۱۳۹۴، ص ۱۵۲ - ۱۳۵.
۵. خبرگزاری مهر؛ «سالی که عجیب‌ترین نرخ رشد در تاریخ ایران رقم خورد»؛ ۱۳۹۹/۰۲/۲۱، کد خبر: ۴۹۲۰۶۶۵.
۶. سردار پورگودرزی، شاهرخ و دیگران؛ «اختلال‌های رفتاری در کودکان خانواده‌های تک‌فرزند و چندفرزند شهر تهران»؛ نشریه اندیشه و رفتار؛ دوره نهم، شماره اول، تابستان ۱۳۸۲، ص ۲۶ - ۲۰.
۷. صالحی، مبین؛ «الگوی امید بر اساس منابع اسلامی و طراحی برنامه درمانی آن»؛ فصلنامه علمی ترویجی اسلام و پژوهش‌های روان‌شناختی؛ شماره پیاپی ۵، تابستان ۱۳۹۵، ص ۵۰ - ۲۹.
۸. محمدی لائینی، محمدباقر و دیگران؛ «کاهش جمعیت و تأثیر آن بر سلامت فرد و خانواده از دیدگاه اسلام»؛ نشریه دین و سلامت؛ دوره دوم، شماره دوم، اسفند ۱۳۹۳، ص ۷۳ - ۶۲.
۹. ملکوتی‌نیا، علی و دیگران؛ «بررسی و نقد اندیشه فرزند کمتر، زندگی بهتر در جامعه معاصر ایران با رویکرد اسلامی»؛ ماهنامه معرفت؛ شماره دوم، اردیبهشت ۱۳۹۷، ص ۶۲ - ۴۹.
۱۰. نیازی، محسن و دیگران؛ «فرا تحلیل عوامل اجتماعی مؤثر بر باروری در ایران»؛ فصلنامه علمی پژوهشی برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، دوره هشتم، شماره ۲۹، زمستان ۱۳۹۵، ص ۱۱۸ - ۶۹.